KRUISHOUTEMSE HEEM- EN GESCHIEDKUNDIGE KRING "HULTHEIM"

Gemeente Kruishoutem
Ei-vol vitaliteit!

OPEN MONUMENTENDAG

13 september 2015

Herlegem

www.hultheim.be

HERLEGEM, HET KASTEEL EN ZIJN BEWONERS

Het kasteel staat midden een rechthoekig eiland ingeplant. Het werd vermoedelijk in de 18de eeuw op oudere funderingen in Lodewijk XVI-stijl heropgebouwd. Het oorspronkelijk gebouw telde negen traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak met centraal driehoekig fronton. Centraal in de voorgevel bevindt zich een imitatie-uurwerk. Erboven treffen we het wapenschild van de familie van Pottelsberghe de la Potterie. De zijgevels zijn grijs geschilderd. In de vlak gepleisterde achtergevel bevinden zich rechthoekige vensters met arduinen dorpels. In de loop van de 19de eeuw werd het verhoogd met één bouwlaag waarin vierkante vensters steken. Het gehele gebouw werd gecementeerd. Na brand van 1981 kreeg het kasteel een plat dak.

Binnenin bevindt zich een centrale vierkante inkomhal van drie op drie traveeën die gemarkeerd worden door Ionische pilasters en omlopende tandlijsten. De panelen in stuc boven de deuren werden naar verluidt uitgevoerd door de gebroeders Moretti. De vloer bestaat uit zwarte en witte marmer met een centraal ingelegd stermotief. De kamers links, rechts en achteraan werden opnieuw aangekleed na de brand.

Ten oosten en ten westen van het voorplein bevinden zich roodgeschilderde bakstenen dienstgebouwen. Oorspronkelijk waren het koetshuizen en een conciërgewoningen.

Aan de rand van het park wordt het tuinpaviljoen uit 1875 recent gerestaureerd.

Herlegem is een oude site, mogelijk opklimmend tot de Frankische periode (‘-gem’ toponiem) en een leen van de heerlijkheid Ayshove uit Kruishoutem, met in de middeleeuwen eigendommen in Kruishoutem, Nokere en Waregem.

De eerste en oudste gekende vermelding van Herlegem is een vermelding in 1419: *“up muelen acker ligghende op de beke van Herleghem*”, meteen een aanwijzing dat er toen ook reeds een watermolen was. Volgens dr. Luc Goeminne kan de watermolen zelfs dateren van de 12de eeuw. Herlegem ‘kasteel’ is in die tijden een omwalde hoeve op een motte (kunstmatige heuveltje).

Eerst gekende kasteelheer is Jan van Herlegem en zijn vrouw Alice (circa 1350-1390). Beiden staan vermeld in het Oud Obituarium van Kruishoutem uit 1419. Hun dochter *‘mire Vrouwe Mergriete van Erlegem’* trouwt met Jan van Olsene, waardoor het goed naar die familie overgaat. Verscheidene geslachten plattelandsadel volgen

elkaar op (van der Zype, de Meulenaere, van der Brugghen, Rufelaert, Gheerolf, de Villegas, van Boven), steeds voor korte periodes, na verkoop of erfenis.

In 1661 koopt Guillaume van Boven het domein Herlegem met hoeve en molen en landerijen voor 597 Vlaamse pond groten van jonkheer Joseph-Charles de VIllegas. Guillaume blijft slechte een jaar kasteelheer van Herlegem; op 11 mei 1662 verkoopt hij het domein aan Antoine van Pottelsberghe voor de prijs van 1000 Vlaamse ponden groten. Op een jaar tijd heeft Guillaume van Boven dus een winst van maar liefst 70% gemaakt ! Eén en ander betekent ook dat de familie van Pottelsberghe de la Potterie in 2017 355 jaar eigenaar zal zijn van Herlegem. Antoine van Pottelsberghe (1605-1681) is omstreeks 1635 kolonel in het Spaanse leger van Filips IV en verwerft in 1680 de titel van baron. Het is zijn zoon Baron Arthur-Joseph-Hyancinth van Pottelsberghe (1657-1735) die het actuele kasteel van Herlegem laat optrekken in 1711 op de grondvesten van de omwalde hoeve. De nu nog behouden aanleg van het park dateert van 1777, met walgrachten omheen het kasteel, een toegangsbrug en een ereplein met in U-vorm ingeplante bijgebouwen.

Het goed Herlegem laat zich in 1742 in de erfenisakte van Albert-Joseph-Ignace van Pottelsberghe (1697-1741) beschrijven als volgt: "*groot 28 bunder (39 ha) met een huys van Plaisance* (het kasteel)*, 't hof* (de hoeve) *met de huysinge, schuere en stallingen, met de wallen rondom, de watermolen met de molendam en spuy. Bij het goet horen meerdere grondperceelen genaempt de Verroenmeersch by de Biest, het Galgenheet, de Verberrende stede, het Platheet met de heye, een dreve naer den Herberghe de Lieve dogter, 8 bunder (11 ha) lant genaemt Den Cuyl, het Herlegem Heet".* Tot de heerlijkheid Herlegem hoorde een baljuw die met de wethouders van Ayshove uitspraken mocht doen over tol en boeten tot 3 pond. Van de uitgestrekte bossen en dreven rest heden niet veel meer, o.a. door de aanleg van de snelweg E17 in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw. De site telt momenteel nog 4 van de vroegere 39 ha.

Site Herlegem op Kaart Ferraris (1771-1778).

In 1835 wordt *de la Potterie* aan de familienaam toegevoegd. In dezelfde periode worden de *van Pottelsberghes* in het ridderschap van Oost-Vlaanderen opgenomen. Echter, pas in 1886 wordt de toevoeging *de la Potterie* officieel erkend.

Jonkheer Adolphe-Marie-Ghislain van Pottelsberghe de la Potterie (1849-1933) verdient om meer dan één reden aandacht. Omstreeks 1875 laat hij aan de rand van het kasteelpark een tuinpaviljoentje optrekken, een bevallig vierkanten gebouwtje onder een tentdak met aan de noord- en zuidkant een terrasje. De ideale plaats om te verpozen in het lommer van het park bij het bijhorende tennisveld.

De jonkvrouwen Madeleine en Jeanne laten het kasteel na aan hun kleinneef jonkheer Thierry van Pottelsberghe de la Potterie (1930-2009). In 1955 komt deze er met zijn echtgenote jonkvrouw Marie-Thérèse de Lanier (1931) wonen. Thierry is ingenieur en heeft zich tijdens de Tweede Wereldoorlog verdienstelijk gemaakt als koerier en spion voor de weerstand. Het huwelijk van jonkheer Thierry en jonkvrouw Marie-Thérèse is gezegend met twee zonen: Jean (1957) en Bernard (1960).

HET PARK

Na WO II bleef van het eens zo riante park weinig over. Wanneer de laatste bewoners in 1955 hun intrek namen in de kasteel (op de eerste verdieping, immers de groottantes van Pottelsberghe de la Potterie betrokken de gelijkvloerse ruimtes), vonden zij een verwilderde tuin. Zelfs het middenplein was overwoekerd door zaailingen van allerhande bomen. De tuin en het park waren dringend aan een revival toe. WO I hadden onder de vorm van schrapnels overal sporen nagelaten in de boomstammen. Hierdoor bleven ook de oudste bomen gespaard. Geen enkele houtzagerij was immers belust op stammen waarin ijzer stak. Ontegensprekelijk zijn de oudste bomen actueel enkele zomereiken in de nabijheid van het paviljoen en een paar monumentale beuken nabij de ingangspoort.

Het park is sindsdien op natuurlijke wijze geëvolueerd naar een parkbos. Onder de kruinen van Amerikaanse eiken, zomereiken, acacia's en beuken ontwikkelde zich een relatief soortenarme struiklaag waarin hulst en plaatselijk tamme kastanje de toonaangevende soorten zijn. Verspreid over het parkbos troffen we tijdens een recente inventarisatie sporadisch Pontische rododendron, lijsterbes, hazelaar en Drents krentenboompje. Het eerder zeldzaam karakter van vlier is markant. De oude haagbeuken blijven beperkt tot de randen en maakten

ontegensprekelijk deel uit van de originele haagbegrenzing. Ook al zijn de oudste bomen dan vermoedelijk niet ouder dan 200 jaar, de aanwezigheid van een aantal oude bossoorten (waaronder adelaarsvaren, bos- of wilde hyacint, Lelietje van Dalen, Salomonszegel) bewijzen dat dit biotoop ontegensprekelijk gedurende meerdere eeuwen een bos- of parkbestemming heeft gekend. Ook de rijke humuslaag is hier getuige van. Van soorten als Onze-Lieve-Vrouw-bedstro vermoeden we dat zij ontsnapt zijn uit de bloemenperken in de kasteeltuin. De herkomst van eikvaren kunnen we actueel nog niet duiden. Door zijn invasief karakter hypothekeert de exotische Amerikaanse vogelkers in ruime mate de autochtone flora.

Op enkele plaatsen kan duidelijk een oud en verlaten padtracé herkend worden. Enkele decennia terug hoorden we alarmerende signalen over massale boomsterfte in het park. Het feit dat door nabijgelegen bedrijven grondwater opgepompt werd van op een diepte van meer dan 100m veroorzaakt immers een zeer markante daling van de grondwatertafel. Dit sponseffect en de aanwezigheid van droge zandgronden belemmeren in ruime mate de groei van bomen.

De afwezigheid van hakhoutstobben betekent dat het parkbos nooit als middelhout werd beheerd. Alle aandacht werd gefocust op de boom- en kruidlaag.

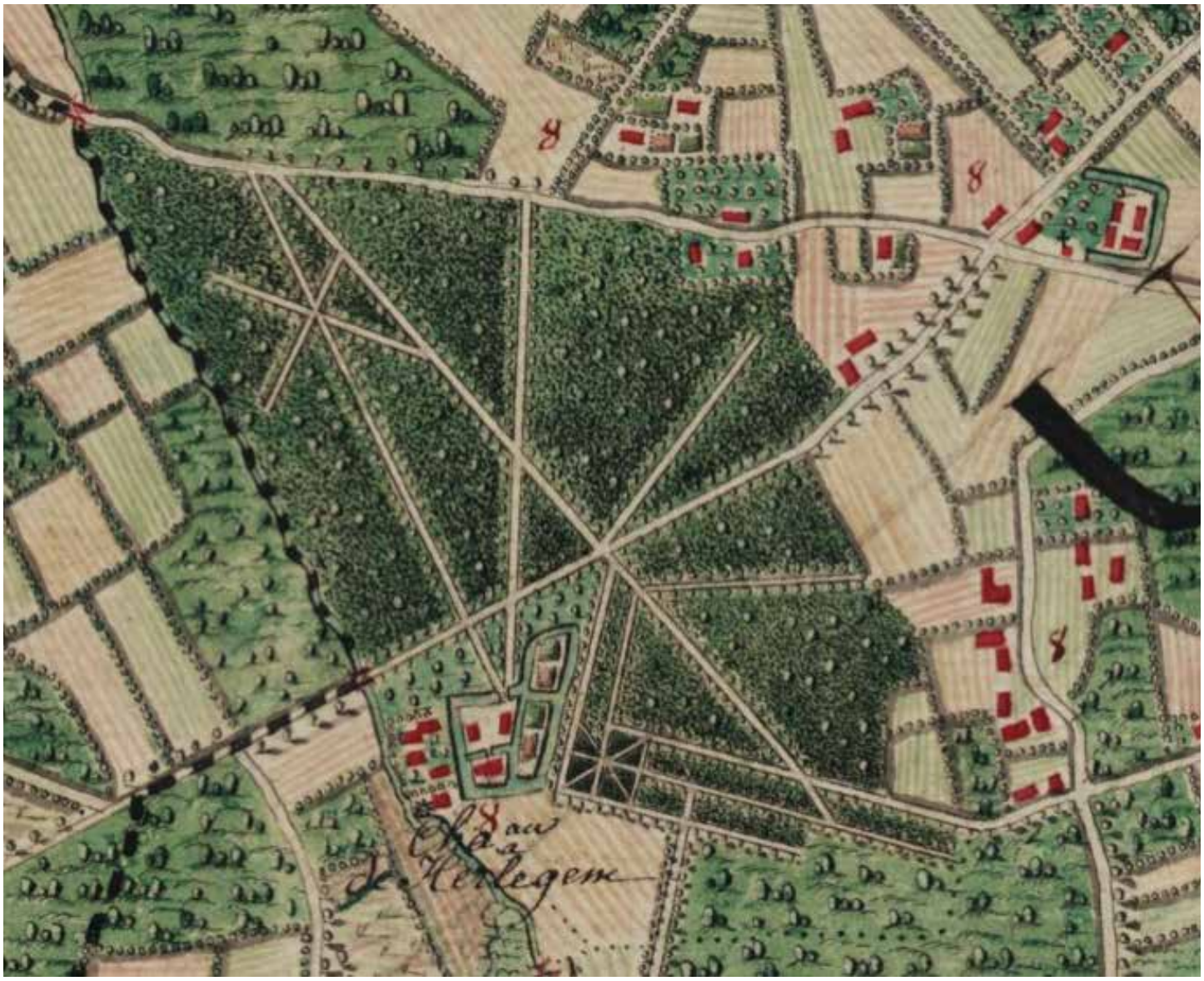

Het feit dat het landschap omheen het park op geen enkele wijze nog een afspiegeling is van het laatmiddeleeuwse heidelandschap kunnen we alleen betreuren. Troffen we tot enkele decennia terug nog duidelijke relicten ervan zoals struikheide, tasjeskruid, zandblauwtje, dan vallen nu in de wijde omgeving van het kasteeldomein alleen nog troosteloze maïsakkers te herkennen.

Ook het typische drevenpatroon is reeds lang zoek. Alles werd opgeofferd aan de industrie, de wegenbouw (E17) en de landbouw.

ADOLPHE EN DE DUITSERS

Op 28 september 1918 keren aan de IJzer de krijgskansen voor de Duitsers. Na jarenlange loopgravengevechten druipen ze af richting *Heimat*. Hun terugtocht dekken ze af met hardnekkig verweer bij elke natuurlijke hindernis die ze kunnen gebruiken. Op zaterdag 26 oktober graven de *Fritzen* zich in op de hoogten ten zuiden van Kruishoutem-centrum langs de Anzegemsesteenweg tot voorbij de Boonzakmolen in Wortegem. Deze *"Zwischen Stellung Kruyshoutem' ('tussenstelling Kruishoutem')* is bedoeld om de Amerikaanse en Franse divisies enige dagen op te houden om zo hun manschappen voldoende tijd te geven om over de Schelde te geraken.

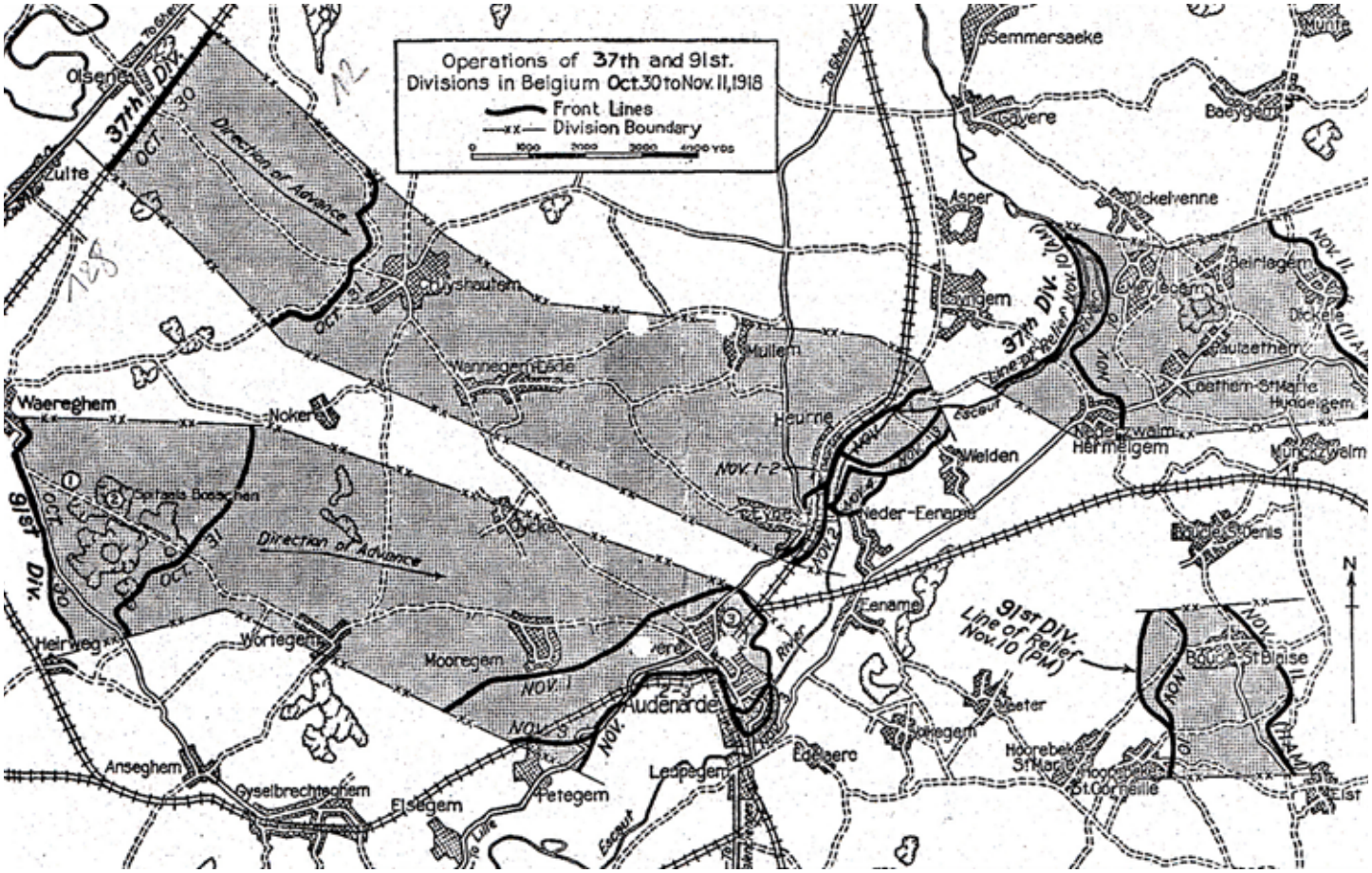

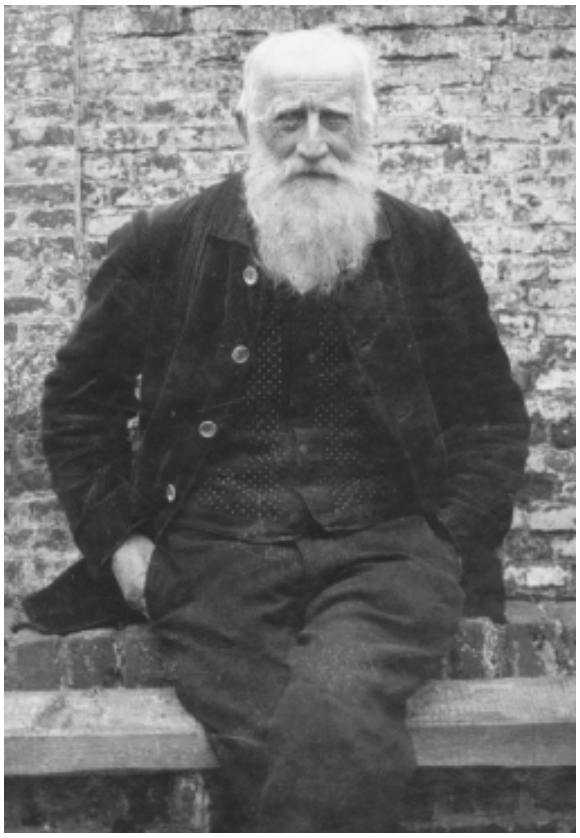

Op donderdag 31 oktober gaan de Amerikanen en Fransen over tot de aanval. De 37ste US Div. vertrekt vanuit Olsene en kijkt op tegen de heuvelrij vóór het centrum van Kruishoutem. De 91ste US Div. wil een doorbraak forceren doorheen de Spitaalbossen richting Wortegem. Tussen hen in opereert vanuit Waregem de 128ste Franse Inf. Div. De geallieerden openen het offensief met hevige bombardementen. Uit het regimentsrapport van het Duitse R.I.R. 213: *"Om 5u15' brak een orkaan van vijandelijk trommelvuur los. Onze voorste linie lag onder vuur, de gereedstaande reservetroepen lagen onder vuur. De Lieve Dochter lag onder vuur, de brigadecommandopost (op 't Wit Kasteel te Nokere* - Kasteel Casier*) lag onder vuur. Kortom, met aanwending van grote munitiemiddelen poogde de vijand het ganse territorium tussen Waregem en de heuvels van Kruishoutem tot een hels en verschrikkelijk inferno te maken".*

Het is een miezerige morgen van wat een druilerige dag zal worden. De ochtendnevel zweeft over de velden. De rook van granaten en het gas van neergeplofte projectielen trekt tergend langzaam op en belemmert het zicht. De soldaten baggeren door de modder. De Amerikaanse divisies krijgen het moeilijk. De 37ste US Div. zal die dag de Schelde niet bereiken; ze blijft steken in de blubber zowat één km. vóór het centrum van Kruishoutem. De 91ste US Div. botst in de Spitaalbossen op

onverwacht heftige weerstand. Het wordt een bloederige dag met talrijke *close combats*. Pas om 18u00 bereikt de divisie de zuidoostelijke rand van het bos.

Hoe vergaat het hun Franse collega's, die tussen hen in via Herlegem en Nokere naar Oudenaarde opdringen ? We trekken mee met een bataljonssectie van het 168ste Inf. Reg. onder leiding van luitenant Desenne. Met drie tanks, een pantserauto met kanon en een mitrailleurwagen is hij om 05u30' vertrokken aan *den Drogenboom* te Waregem. Hij stoot door naar *De Lieve Dochter,* waar hij twee *Minenwerfers* bemachtigt en enkele Duitsers gevangen neemt. Hij draait op richting Herlegem Kasteel. Wat hij niet weet, is dat in het kasteelpark een Duitse artilleriebatterij verscholen zit, zeer tegen de zin overigens van kasteelheer Adolphe Van Pottelsberghe de la Potterie (zie foto). In de Franse regimentsrapporten lezen we: "*Omdat er geen enkele vijandelijke weerstand is en omdat hij beseft dat de Duitsers in allerijl het hazenpad kiezen, stuurt luitenant Desenne zijn sectie naar de as Waereghem-Cruyshautem, en overbrugt snel de afstand* (richting) *Waereghem-Kasteel van Heirlegem. Bij de komst van de sectie laten aan elke kant van de weg Duitse mitrailleurbedieners hun wapens in de steek en geven ze zich over. Het is op dat ogenblik, met geen obstakel vóór hem, dat luitenant Desenne beslist om zo vlug mogelijk het kasteel en park van Heirlegem te bereiken en te passeren. De sectie begeeft zich er vlug naartoe en overmeestert in het park een volledige artilleriebatterij (officieren, paardenspan en artilleriestukken) die net wou vluchten".* Jonkheer Adolphe speelt bij deze operatie een doorslaggevende rol. Hij is luitenant Desenne tegemoet gelopen en heeft hem aangewezen waar de Duitse batterij zich precies ophoudt. Na de bevrijding van zijn kasteel helpt hij twee verplegingsposten op te zetten en assisteert ondanks de om zijn oren suizende granaten bij het verzorgen van de gekwetste Franse soldaten. Dit sterk staaltje heldenmoed levert hem na de oorlog terecht een Franse militaire oorkonde op.

Gesterkt door deze meevaller achtervolgt luitenant Desenne vanuit het kasteelpark - het is inmiddels 08u30' geworden - de vluchtende Duitsers richting *De Biest*, waar hij nog twee *Minenwerfers* en twee andere artilleriestukken inrekent en 60 Duitsers krijgsgevangen neemt. Hij opent er ook het vuur op een Duits mitrailleursnest dat wat verder aan *De Warande* de vanuit Olsene oprukkende *Yankees* van de 37ste US Div. bestookt. Vervolgens wordt Desenne meer zuidelijk ingezet ter hoogte van de weg Waregem-Nokere, waar zijn collega's van de 169ste Inf. Reg. meer weerstand ondervinden van de Duitse I.R. 98. Aan de *Legenhoek* (tussen *Nellekenskeer* en de voet van Nokereberg) wordt hevig gevochten. Ofschoon hiervan niets meer is geweten, liegen de cijfers niet. Elf Nokeraars laten er die dag het leven, waarvan 7 omstreeks 11u00. Van de 34 Franse soldaten die op 31 oktober 1918 sneuvelen in Nokere-Kruishoutem en die op het Frans Militair Kerkhof van Machelen liggen begraven, behoren er 26 tot de 169ste Inf. Reg., dat aan de *Nellekenskeer* en de *Legenhoek* werd ingezet. Verder past in het plaatje dat het Duitse I.R. 98 er met *'veel zwaardere verliezen'* het hazenpad zal kiezen. Omstreeks 11u30' breken de Fransen door en bereiken het *Hof ter Walle* aan de voet van Nokereberg. Via de Vijverdamstraat snellen ze door naar het kasteel Casier dat in allerijl door de brigadestaf van de Duitse R.I.R 213 is ontruimd. Tegen de avond is Nokere bevrijd.

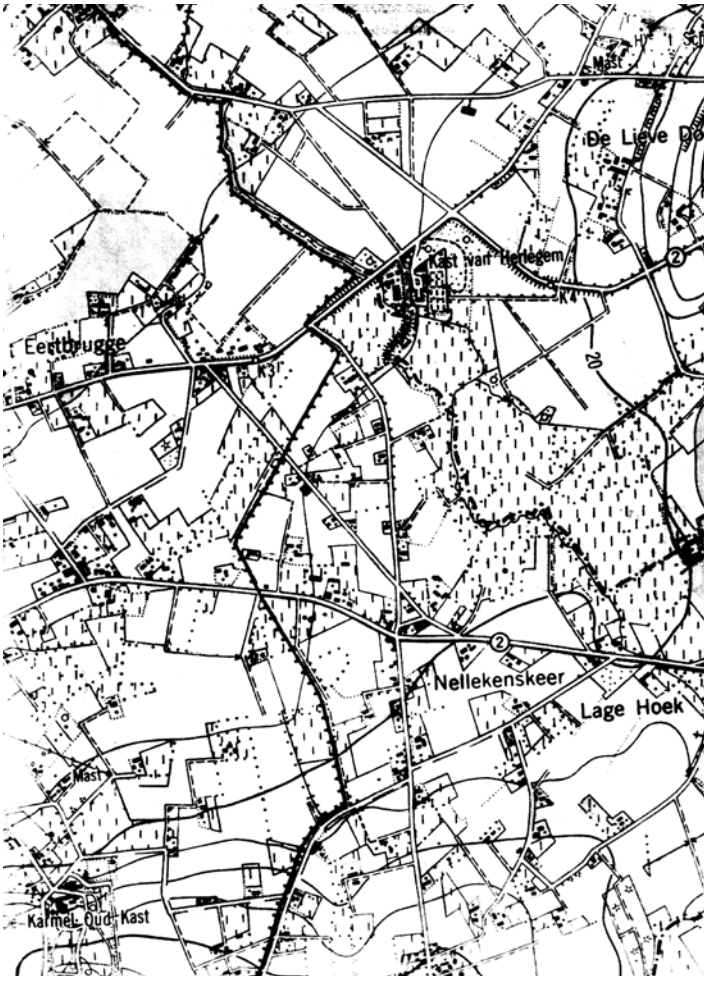

De 128ste Franse Inf. Div. is die dag verder doorgedrongen dan haar USA-collega's. Pas de volgende ochtend, op Allerheiligen, zal Kruishoutem door de Amerikanen worden ontzet. De Fransen moesten natuurlijk niet een heuvelrij van 40 m. niveauverschil trotseren, zoals de 37ste US Div. die vanuit Olsene kwam. De 128ste Inf. Div. vermeed inderdaad netjes Nokereberg door de Vijverdamstraat in te slaan. Maar het had ook te maken met jonkheer Adolphe, die de sectie van Luitenant Desenne tegemoet snelde en zodoende een tijdrovende slag in zijn park hielp vermijden. Elf dagen later was de moeizaam bevochten vrede een feit.

HERLEGEM KASTEEL IN LICHTERLAAIE

In de nacht van zondag 12 op maandag 13 april 1981 raasde het vuur door Herlegem Kasteel. Omstreeks 02u30' in de morgen ontwaarde een vrachtrijder vanop de E17 doorheen de mist een felle vuurgloed. Hij meende dat een boerderij in brand stond. De man stopte iets verder te Waregem langsheen de autosnelweg bij een praatpaal - GSM's bestonden nog niet - en verwittigde de hulpdiensten. Zowat op hetzelfde moment werd het echtpaar Emiel en Julienne Van Der Beken, dat in de dienstgebouwen woonde, gewekt door het kletterend lawaai van stukspringende kunstleien op het kasteeldak. Julienne dacht eerst dat stropers in het park op konijnen aan het schieten waren, maar moest haar mening alras herzien na een verbouwereerde blik op de vlammen die intussen reeds doorheen het dakgebinte likten. Ze zette het onmiddellijk op een lopen naar buurman De Stoop, die de Kruishoutemse brandweer verwittigde.

Nauwelijks acht minuten later waren onze spuitjongens al ter plekke. Luitenant Lieven Verhelst meldde via de boordradio van de eerste brandweerwagen dat *"heel het kasteel in brand stond"*, waarop commandant Germain De Vos *stante pede* de collega's van Oudenaarde optrommelde. Ook de Waregemse pompiers kwamen na de oproep via de praatpaal hun diensten aanbieden. Op dat ogenblik was het dak al voor meer dan de helft tot as herleid. Onverdroten en met de moed der wanhoop gingen de drie korpsen het gevecht aan met de vlammenzee. De grote middelen - 60 brandweerlieden, 22 lansen en 2 schuifladders van 30 meter lang - werden ingezet. De blussingswerken werden bemoeilijkt door de omwalling van het kasteel. De ladderwagens van de Oudenaardse en Waregemse brigades moesten op vijftien meter afstand worden opgesteld, omdat het bruggetje over de kasteelwal het dreigde te begeven. Vier pompen trokken intussen elk meer dan 2.000 liter water per minuut uit de vijver en uit de slotgracht. Het mocht niet baten; met donderend geraas stortte het dak vrij vlug in. De brand had waarschijnlijk al een tijdje gewoed vooraleer hij werd opgemerkt. Tegen 05u00 in de morgen kreeg men de situatie onder controle.

Ondertussen was met man en macht gewerkt om de kostbaarste stukken uit het kasteel te halen. De meest waardevolle inboedel bevond zich op het gelijkvloers. Antiek meubilair, schilderijen en twee wandtapijten van onschatbare waarde werden uit het brandend gebouw gered. Een mini Märklin treinstel (25 locomotieven en 85 wagons) van de kasteelheer bleef op de bovenverdieping in de brand. Ook het familiearchief ging in vlammen op. De familiejuwelen daarentegen konden worden gevrijwaard. Jonkheer Thierry van Pottelsberghe de la

Potterie (1930-2009) was de donderdag vóór de brand met zijn echtgenote Marie-Thérèse de Lanier en zoon Bernard naar Zwitserland afgereisd. Zoon Jean die te Brussel vertrekkensklaar stond om zijn ouders op vakantie te vervoegen, kon het telefoonnummer doorgeven van het vakantiehotel. Via de telefoon wees Jonkheer Thierry de plaats aan waar in de kelder een partij kostbare juwelen was verborgen. De sieraden werden door de Kruishoutemse brandweerlui ongeschonden van onder het puin gehaald.

Om 08u00 kwam het Oudenaardse parket met een deskundige ter plaatse. Uit het onderzoek bleek dat de brand was ontstaan in de badkamer. Eerst werd gedacht aan een kortsluiting, maar de waakvlam van een gaswaterverwarmer bleek de boosdoener te zijn geweest.

Die voormiddag stroomden honderden nieuwsgierigen toe op het kasteeldomein. Ze moesten door de Rijkswacht op afstand worden gehouden wegens het instortingsgevaar van het wapenschild en de zes zinken siervazen die bovenop de zwartgeblakerde muren overeind waren blijven staan. De ramptoeristen waren zonder blikken of blozen zomaar doorheen de kasteelpoort gestapt. Volksverhalen, doorgegeven van generatie op generatie, hadden hen nochtans iets meer respect en bedachtzaamheid kunnen bijbrengen. Zo werd van oudsher verteld dat het hekken van het kasteelpark 's nachts door een spook werd opengezet; het haalde bij valavond de sterkste kettingen van het slot en verborg ze in het park. Vóór de aanleg van de E17 liep de kasseiweg Kruishoutem-Waregem langs het park; jongeren die 's avonds met de fiets voorbij het kasteel moesten, duwden er dan ook iets harder op de trappers. Het spook van Herlegem hield op maandag 13 april 1981 de sensatiezoekers niet tegen.

Om 14u00 kwam de familie van Pottelsberghe de la Potterie in allerijl uit Zwitserland terug en overzag de ravage. Ter gelegenheid van het huwelijk van zoon Jean was het interieur het jaar voordien nagenoeg volledig gerenoveerd. Hiervan bleef door de vuur- en waterschade niet veel meer over. Het totale kostenplaatje werd op 30 miljoen Belgische franken geraamd. Rekening houdende met de gestegen levensduurte zou dit vandaag de dag neerkomen op een kleine 1,7 miljoen euro …

Die namiddag won enkele kilometers verder Gerrie Knetemann vóór Herman van Springel en Claude Criquielion de zesendertigste editie van Nokere Koerse. In de cafés was 's avond niet de winnaar van *Kruishoutems Mooiste*, maar de kasteelbrand van Herlegem *the talk of the town.*

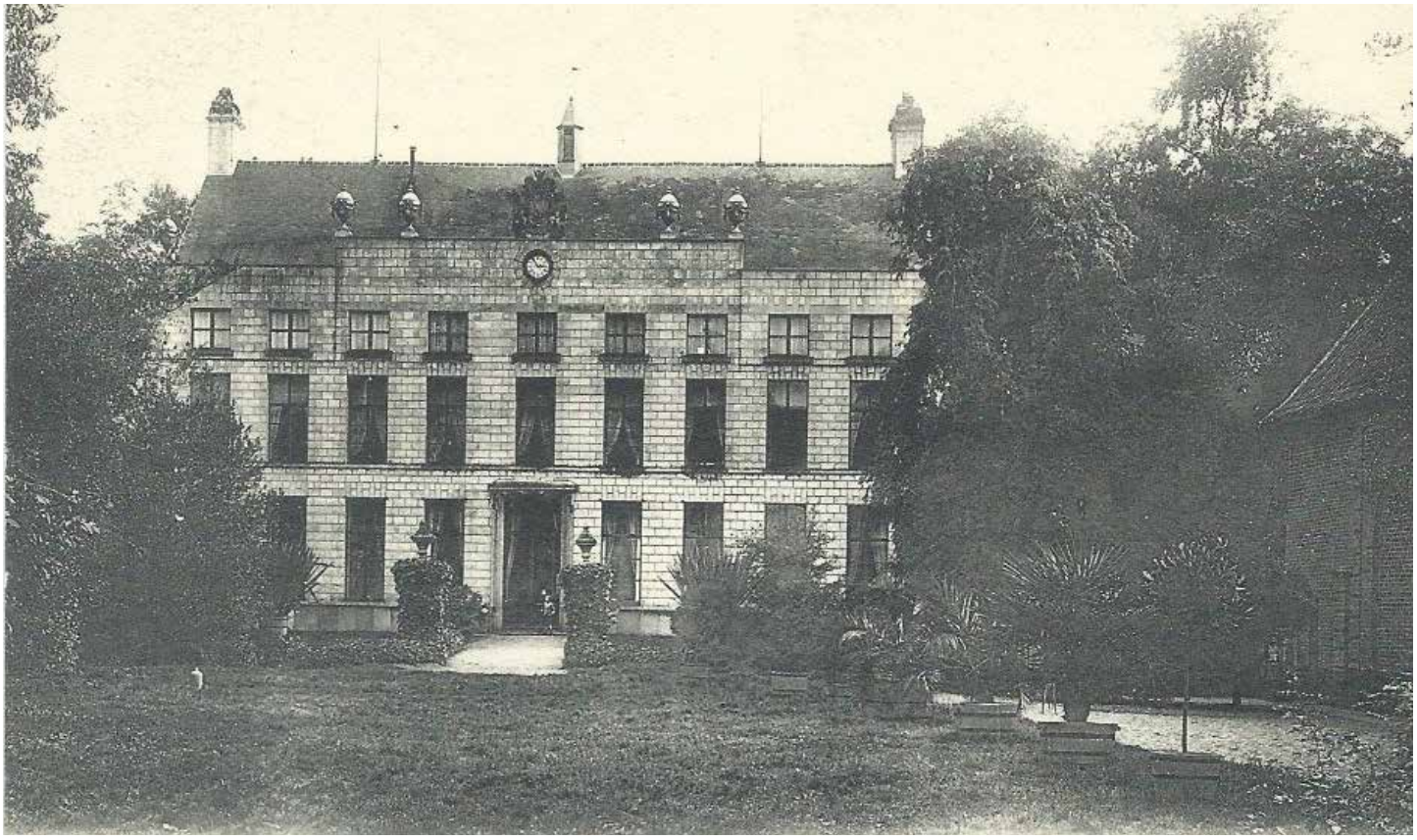

DE MOORDEN AAN HERLEGEM KASTEEL

De krijgskansen keerden voor de Duitsers na de landing van de geallieerden op de stranden van Normandië op 6 juni 1944. Begin september zag men in de streek regelmatig terugtrekkende Duitsers voorbijkomen: afgematte, ontwapende en moegestreden soldaten. Meestal te voet of met een (gestolen) oude fiets, rijdend op de ijzeren velgen. De terugtocht ging gepaard met brutaliteiten en het afmaken van burgers onder het mom van *'die Zivilen haben geschossen'.*

Ook aan de grens Waregem-Kruishoutem in de omgeving van het Kasteel van Herlegem vielen drie doden te betreuren. Het kasteel zelf was vóór, tijdens en na de oorlogsjaren bewoond door de jonkvrouwen Madeleine (1877-1958) en Jeanne (1881-1965) van Pottelsberghe de la Potterie. Ze waren de ongehuwde dochters van jonkheer Adolphe van Pottelsberghe de la Potterie (1849-1933) en van Flavie de Kerkhove d'Exaerde (+1906).

Camiel Cyriel Barbery en Camiel Deman waren twee scharenslijpers, beiden afkomstig uit de streek van Houthulst. Het waren *trimards, z*wervers, die van dorp naar dorp trokken om scharen en messen te slijpen. Aanvankelijk stonden de twee *schaareslieps* met hun wagentjes langs de bossen van Herlegem aan 't begin van de huidige Spinnewielstraat, waar de *'Waregemschensteenweg'* een bocht maakt omheen het kasteelpark. Deze plaats werd vroeger door de omwonenden de *Kruisstraat* genoemd. Jan(tje) Baert, hovenier en boswachter van Herlegem Kasteel, was van oordeel dat het daar aan de *Kruisstraat* door de vele troepenbewegingen te gevaarlijk werd en door zijn tussenkomst mochten de twee hun wagentjes binnen het kasteelpark parkeren. Vermoedelijk denkende dat de Engelsen volop aan het doorkomen waren, verlieten ze in de avonduren van woensdag 6 september hun schuilplaats. Helaas kwamen ook zij tussen de Duitsers terecht. De *moffen* die in alles en iedereen *partizanen* zagen, twijfelden niet en fusilleerden de twee arme drommels. Dat was in 1944 in elk geval de meest voor de hand liggende uitleg voor hun terechtstelling, hoewel … er in alle stilte werd aan toegevoegd dat de twee *trimards* niet vies waren van een nachtelijk strooptochtje op zoek naar legermateriaal achtergelaten door de voorbij trekkende Duitsers. De kans is niet denkbeeldig dat ze daarbij werden betrapt. Nooit zal echter iemand de ware toedracht te weten komen.

De lijken van de twee scharenslijpers werden de volgende morgen gevonden in een bosweg aan de overkant van de kasteelpoort, ongeveer vijfentwintig meter in de richting van de *Zaubeke*, die de grens met Waregem vormt. De twee *schaaresliepwagentjes* zijn na de oorlog nog geruime tijd in het kasteelpark blijven staan. Niemand blijkt te weten waar ze uiteindelijk zijn terechtgekomen.

Diezelfde morgen om 07u00 viel het derde slachtoffer: Antoine Arnold Alphons Raemakers. Antoine werd geboren te Maastricht op 01-01-1899. Hij bezat de Nederlandse nationaliteit, maar woonde te Anzegem in de Statiestraat met zijn echtgenote, de 41-jarige, gediplomeerde vroedvrouw Martha Madeleine Emma Decraene. Antoine was als schoenmaker werkzaam te Waregem. Hij kwam eerder toevallig bij Herlegem aan zijn einde. Op woensdag 6 september was hij nog in Waregem komen werken. Na zijn dagtaak vertrok hij richting Anzegem, maar op die baan werd hevig gevochten. Antoine maakte rechtsomkeer en besloot de nacht door te brengen in het hoveniershuisje bewoond door zijn schoonbroer Jan(tje) Baert, die gehuwd was met Germaine Decraene, de zuster van zijn echtgenote Martha. Op de weg van Waregem naar Kruishoutem was het die avond rustig zodat Antoine veilig en wel zijn bestemming bereikte.

Op donderdagochtend 7 september 1944 was men te Herlegem al vroeg uit de veren, want de avond voordien had men de (dodelijke) schoten gehoord. De afwezigheid van de scharenslijpers in het kasteelpark liet het ergste vermoeden. Na een korte zoektocht werden hun stoffelijke resten gevonden. Een groepje nieuwsgierigen troepte samen aan de ingang van de bosweg. De toen 14-jarige André Baert (°1930) herinnert het zich nog zeer goed: *"We waren samen met acht à tien buurtbewoners de gebeurtenissen van de voorbije dagen aan het bespreken, want ook wij hadden al iets opgevangen over de moordpartijen aan De Haas en aan 't Jaar Veertig. Daar werden nu de twee scharenslijpers aan toegevoegd. Bang vroegen wij ons af wat er ons nog allemaal te wachten stond.".* Bij het groepje stonden Lucien (+) en André Baert, zonen van hovenier-boswachter Jan(tje) Baert, alsook de bewoners van het naast het kasteel gelegen neerhof, de familie Destoop. De zonen van het gezin Dhaene (Karel °1923, Abel °1926 en Roger °1928) waren ook poolshoogte komen nemen. Laatstgenoemden woonden toen ongeveer een halve kilometer verder in de Herlegemstraat te Nokere. Twee jaar na de oorlog zou deze familie naar Zulte verhuizen. Antoine Raemakers stond bij het gezelschap, maar hij verliet de groep om even verder aan de bocht bij de Kruisstraat 's te zien of de *Waregemschensteenweg* in de richting van Kruishoutem veilig was.

André Baert vervolgt: *"Plots hoorden wij vanuit Kruishoutem een motor naderbij komen. Gevoelsmatig wisten wij onmiddellijk dat het Duitsers waren. Als de weerlicht 'stoven' wij de straat over naar de toegangsweg van het neerhof en de watermolen, waar wij in het struikgewas achter de hoge hagen een veilig onderkomen vonden. Enkele ogenblikken later hoorden wij één schot. Daarna was alles stil. Een hele tijd later toen alles opnieuw rustig bleek te zijn, ging men schoorvoetend en bevangen door de schrik een kijkje nemen op straat. Mijn oom lag halverwege de bocht roerloos op het fietspad, een kogel had zijn hoofd doorboord. Mijn oom Antoine was de enige die ze daar in de omtrek van het kasteel in het vizier hadden gekregen. Waren wij niet kunnen wegvluchten, dan waren wij zeker allemaal doodgeschoten. Daar de Duitse verkenners niets meer hoorden of zagen op hun weg waren zij gerustgesteld en reden terug naar Kruishoutem".* Met de hulp van Karel Dhaene trok Jan(tje) Baert via een gat in de kasteelhaag het lichaam van zijn schoonbroer het kasteelpark binnen. Het slachtoffer werd op stro in de schuur gelegd. Nadien werd het lijk net zoals de twee scharenslijpers met een boerenkar overgebracht naar de voorlopige begraafplaats op Kruishoutem dorp.

In vroegere verslagen werd beweerd dat Antoine Raemakers vanuit een Duitse verkenningswagen werd afgeschoten. André Baert hierover: *"Het was zeker het geluid van een motor en niet van een auto die in onze richting kwam aangereden.".* Beide voertuigen werden tijdens de oorlog door de Duitsers gebruikt om hun verkenners op pad te sturen. De moto's waren meestal *sidecars* waarvan de motard gewapend was met een pistool en/of geweer. De soldaat in het zijspan was gewoonlijk een mitrailleurschutter. Aangezien zij allen wegvluchten en verstopt zaten, kan André niet zeggen of het een gewoon type motor dan wel een zijspan was.

Enkele dagen later, toen de Duitsers verdwenen waren, vond Jan(tje) Baert in de omgeving nog een achtergelaten Duits geweer en de erbij horende munitie. Hij gaf het wapen af aan de Waregemse Weerstand. Camiel Barbery, Camiel Deman, Antoine Raemakers en de in Waregem omgekomen Jules Van Houtte werden op zaterdag 9 september begraven op het ereperk in Kruishoutem.

DE WATERMOLEN VAN HERLEGEM

Potloodtekening Raoul De Bel

De watermolen van Herlegem bevindt zich ten westen van het kasteel.

De opeenvolgende kasteelheren waren de eigenaars van het leenhof en van de watermolen tot de boerderij in eigendom overging naar de familie Destoop.

De schuur van de hoeve gaat terug tot 1767. De vijver vóór het kasteel is het vroegere spaarbekken van de watermolen.

Het raderwerk van de watermolen bevond zich op de Zaubeek en had een metalen onderslagrad.

De oudste vermelding van de watermolen treffen we aan in 1419. Volgens dr. Luc Goeminne zou de molen nog ouder zijn en dateren van de 12de eeuw. De molen wordt ook vernoemd in een inventaris (‘*denombrement*’) van 1502.

Het molenhuis bestaat uit drie traveeën en één bouwlaag onder hoog zadeldak. Het topanker geeft het jaartal 1768 aan. In de zijgevel bevindt zich een laadluik onder zadeldakje. In de achtergevel op het water vinden we een plint van natuursteenblokken en de resten van een muur in zandsteen van een kleiner gebouw. De ronde opening op de plaats waar destijds het waterrad stak werd gedicht met bakstenen. Binnenin bleven de zware moerbalken met versierde uiteinden bewaard. De maalstoel is verdwenen.

Omstreeks 1850 werd een *Kollergang*, een stel zware verticaal omlopende oliepletstenen geplaatst. In 1883 werd de watermolen omgebouwd tot een olie- en korenstoomwatermolen. De stoommachine werd in 1889 echter al weer uitgebroken. Later werd er gemalen op arm gas (‘*gaz pauvre*’).

Omstreeks 1930 werd de molen buiten gebruik gesteld.

In de lente van 1960 deed zich een vreselijk ongeval voor. Drie jongeren waren op de stuwdam en het waterwiel aan het spelen toen één van hen, de 15-jarige Roger Willemijns, van het 6 m hoge rad viel, met dodelijk gevolg.

In 1968 werd het volledige binnenwerk van de molen en het rad verwijderd. De grote oliepletstenen werden overgebracht naar de helling aan de VTB-Uitkijktoren, waar ze nu nog steeds liggen.

De laatste molenaar, Emiel Destoop werd opgevolgd door zijn zoon Richard, en sinds 1969 door diens zoon Michel Destoop.

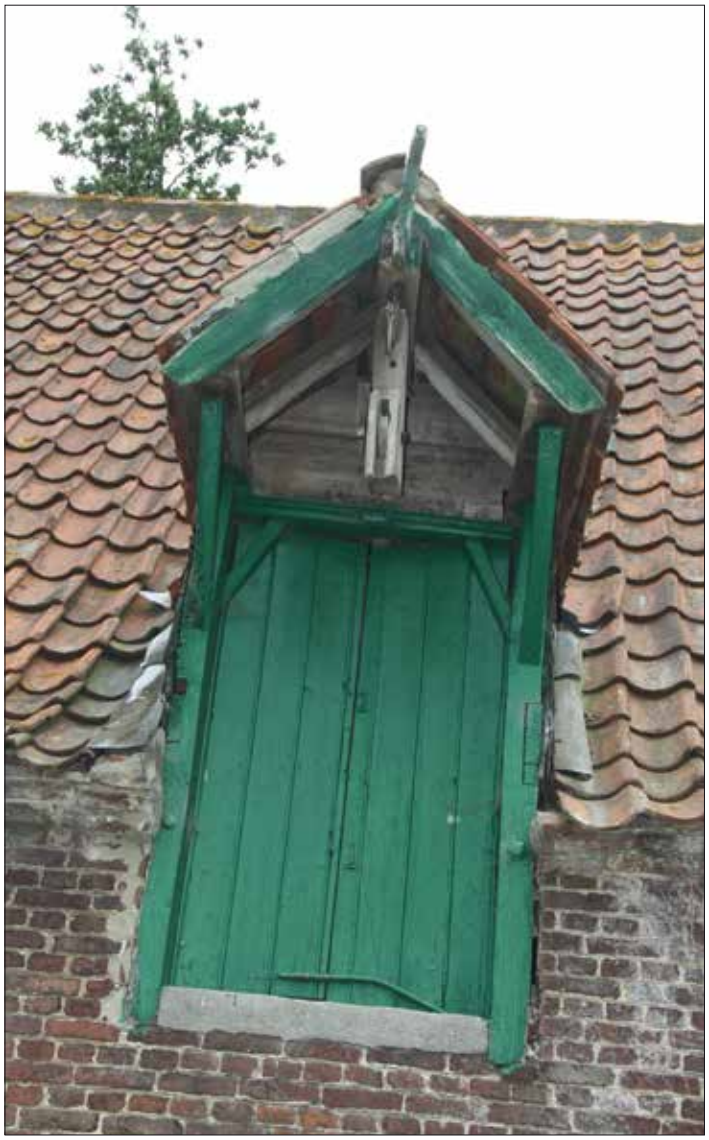

BIBLIOGRAFIE & BRONNEN

DE BEL Lieve,
Kruishoutem toponymisch doorgelicht: molentoponiemen.
Jaarboek Hultheim 2006, p. 19-25.

DE BORGGRAEVE Edwin,
Wereldoorlog I: de bevrijding van Crysanthen op Allerheiligen 1918.
Jaarboek Hultheim 2004, p. 144-186.

DE BORGGRAEVE Edwin,
Dertig jaar geleden in Kruishoutem: Herlegem Kasteel in vuur en vlam.
Jaarboek Hultheim 2011, p. 224-241.

DE LOENZIEN Hervé,
De dramatische septemberdagen 1944 aan herberg 't Jaar Veertig te Waregem en Herlegem Kasteel te Kruishoutem.
Jaarboek Hultheim 2011, p. 171-184.

GOEMINNE Luc,
De Zaubeek te Kruishoutem.
Jaarboek Hultheim 2011, p. 64-66.

GOEMINNE Luc en DE CLERCQ René,
De heren van Herlegem en de watermolen van Herlegem.
Jaarboek Hultheim 2008, p. 23-44.

MEIRHAEGHE Herman,
Huidenvetters aan de Zoutbeek ?
Jaarboek Hultheim 2006, p. 9-18.

https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/74372
http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html
http://www.molenechos.org/molen.php?AdvSearch=1596)

Teksten: Edwin De Borggraeve, Lieven Kinds, Guy Van Houtte

Foto's: Edwin De Borggraeve, archief mevrouw van Pottelsberghe de la Potterie, Hervé De Loenzien, Lieven Kinds, Edwin Lefevre